

נושא בחוק – המאבק לתחיית העברית ולהנחלתה, לרגל מאה שנים ל'מלחמת השפות'

מדען, דבר עברית: על הגפרור שהצית את מלחמת השפות;

וגם: כללים לשימוש בלשון מדעית בכלי התקשורת

רוביק רוזנטל

הקרב על שפת ההוראה בטכניון היה רגע מכונן בתחיית העברית החדשה. למלחמה הזאת לא היה כמעט קשר לשאלה המרכזית: האם ניתן ורצוי ללמד מדעים בעברית, ואם כן – איך לעשות זאת. הלוחמים להוראה עברית בטכניון פעלו כמטפסי הרים. היה עליהם לממש את ניצחונם, וזה לא היה קל.

תחילתו של המאבק ורקעו

הקרב על שפת ההוראה בטכניון היה שיאו של מאבק ורגע מכונן בתחיית העברית החדשה. במוקד המאבק עמדה חברה יהודית גרמנית בשם 'עזרה' – קיצור של Hilfsverein der Deutschen Juden – 'חברת העזרה של יהודי גרמניה', שהקימה מערכת חינוך עברית מפוארת ברחבי הארץ, והיה לה חלק בתרומה של מערכת החינוך לתחיית הלשון. 'עזרה' רצתה, עם זאת, שחלק מהלימודים בטכניקום העומד לקום, ודווקא המקצועות העיקריים – לימודי המדעים – יהיו בגרמנית, ובאוקטובר 1913 אף התקבלה החלטה בקשר לכך בהנהלת הטכניקום. ראשי הציונות ומנהיגי הסתדרות המורים יצאו נגדה למלחמת חורמה, ובפברואר 1914 התהפכה ההחלטה.

למלחמה הזאת לא היה כמעט קשר לשאלה המרכזית: האם ניתן ורצוי ללמד מדעים בעברית, ואם כן, איך לעשות זאת. הדיון היה רגשני, נשא אופי אידיאולוגי והיה בו ערבוב של משאלות לב וטרוניות. בהחלטה הראשונה, שהציתה את הלהבה, נאמר: 'מדעי הטבע יהיו נלמדים בשפה הגרמנית, כדי ששפה זו, שהיא תרבותית ביותר, תשמש גשר להתפתחות המדע בעת החדשה'. ומה ענו על כך המתנגדים: 'זו היא דעתם של אנשים המעורים מדורי דורות בתרבות המערבית הרחוקה כרחוק מזרח ממערב מההשקפה היהודית הישנה נושנה, שאינה גורסת כל מכשול שאין להתגבר עליו בדרך למטרה'. המכשול, במקרה זה, נראה אז בלתי עביר, שכן לא הייתה מסורת של הוראת מדעים בעברית, ויצירת מאגר המונחים הייתה בחיתוליה.

בדיון שלט הלהט הציוני של המתנגדים – מול מגננה של ראשי חברת 'עזרה'. תלמידי מוסדות חינוך עבריים בארץ פנו בקריאה למי שנחשב אז הוגה דעות ופובליציסט מרכזי, אחד העם: 'הוכחנו לכל העולם כולו, שרק השפה העברית היא היכולה וצריכה לשמש שפת הדיבור והלימוד בארצנו. תלינו כל כך הרבה תקוות בבית הספר העליון [=אוניברסיטה, טכניון] היחידי ההולך ונוצר בארצנו, שעשענו את נפשנו בתקוות להמשיך ישר את התפתחותנו ולקבל חינוך עברי שלם... שפת הטכניקום יכולה וצריכה להיות השפה העברית!' הם גם פנו לאליעזר בן יהודה, שלא היה תקיף עד אז בהתנגדותו למהלך, מתוך שביקש להתרכז בכתיבת המילון שלו. בסוף פגישתו עם הצעירים התעשת בכל זאת, ומאז היה בין העומדים בראש המאבק.

מילות מפתח: מלחמת שפות, טכניון, מדע בעברית, חברת 'עזרה', מילונאות מדעית, מדע בתקשורת

רוביק רוזנטל הוא לשונאי וסופר, חתן פרס סוקולוב לעיתונות לשנת תשס"ד. ספרו האחרון, **המסע המופלא לארץ המילים**, זכה בפרס רמת גן לספרות ילדים ונוער לשנת 2012. המאמר מבוסס על הרצאה שנישאה בכינוס תקשורת ומדע בטכניון, 5.6.12.

ראשי 'עזרה' ותומכיהם בהנהלת הטכניון טענו ש'אין השפה כשרה עדיין, מחוסר מונחים טכניים, לשמש אמצעי להקניית הלימודים המדויקים, ומשום כך קיימת סכנה שהמהנדסים, האדריכלים והטכנאים העתידיים ייתקלו בקשיים רציניים בעבודתם'.

צריך לציין כאן שהגרמנית לא הייתה 'עוד שפה'. מעמדה בתחום המדעים בכלל היה מרכזי, אבל בתחום המזוהה יותר מכול עם הטכניון עד היום, ההנדסה, הארכיטקטורה והבניין, הגרמנית הייתה השפה המובילה ממש, והגרמנים היו אבות התחום. בכל אירופה למדו את התחומים האלה בגרמנית והביטו אל ברלין ויתר ערי גרמניה כאל מְכָה של הארכיטקטורה. הרעיון שאפשר ללמד הנדסה וארכיטקטורה בעברית היה, אם כן, אחת הדוגמאות הראשונות למה שאנו קוראים היום חוצפה ישראלית, ליתר דיוק – חוצפה עברית.

המאבק בחברת 'עזרה' היה, אם כן, מאבק פוליטי. 'עזרה' לא הייתה חברה ציונית, וראשיה אפילו הגדירו את הציונים, לפחות בהיבט המאבק על השפה, 'טרוריסטים'. את 'עזרה' מימנו בעיקר יהודי גרמניה ואולי גם מוסדות לא יהודיים. מטרתה המוצהרת הייתה להביא את דבר התרבות הגרמנית לארץ ישראל ולאזורים שונים בבלקן ובמזרח התיכון. ב־1913 זו הייתה, כאמור, בעיקר שאלה פוליטית ואידיאולוגית. חברת 'עזרה' נתפסה, אם להתבטא במונחים פוסט־ציוניים דווקא, כקולוניזציה תרבותית. התנועה הציונית נלחמה על חייה במישור השפה ובמישורים אחרים, בעוד יהודי גרמניה, שמעטים מהם הגיעו לארץ ישראל ולא תמיד כציונים, ראו עצמם מייצגים של תרבות גבוהה וזלזלו בתרבות הנוצרת בארץ ישראל.

לאחר ש'עזרה' נכנעה היא החלה לסגת מן המפעל הארץ־ישראלי, וראשיה חזרו לגרמניה. הניצחון היה שלם, ואולם הלוחמים להוראה עברית בטכניון פעלו כאן כמטפסי הרים. הם השליכו חבל לפסגה לא נודעת, בהנחה שכאשר יגיעו אליה יראו מה היא צופנת בחובה. עכשיו היה צריך לממש את הניצחון, וזה לא היה קל. במלחמת השפות סומן היעד: מדע בעברית. אבל מה כולל היעד הזה? מה הוא דורש? איך אפשר לממש אותו?

אז איך באמת מלמדים מדעים בעברית

כבר בניתוח הדיון במסגרת מלחמת השפות עצמה מתגלה שמדובר בשתי דילמות שונות, שאינן תלויות זו בזו, וכל אחת מהן קשורה בצרכים לשוניים שונים. שתיהן תלויות ועומדות עד היום. הדילמה האחת הייתה האם יש ללמד את המדעים בעברית, כלומר באיזו שפה ידבר המורה עם תלמידיו, באיזו שפה ייכתבו חומרי הלימוד ובאיזו שפה יכתבו התלמידים את עבודותיהם. הדילמה השנייה: באיזו שפה ייכתב מילון המונחים המדעי. האם היומרה של מחדשי העברית לשפה חובקת כול, שבה ייכתב המילון העברי הגדול שידחה כל אבק לעז, יכולה לחול גם על תחום המדעים.

הדילמה הראשונה לא נעלמה. לא מכבר פורסם שבטכניון מבקשים ללמד קורסים מסוימים בשפה שאינה עברית, והפולמוס התעורר מחדש, אך הטכניון אינו לבדו. מדובר בזליגה של ההוראה בשפות זרות למערכת ההשכלה הגבוהה. בימי עיון וכינוסים בישראל מציגים לא פעם חוקרים ישראלים את מחקרם בשפה האנגלית. הסיבה הידועה לכך היא שברוב תחומי המדע נזקק החוקר או המורה העכשווי בעיקר לכלים לועזיים. הוא ניזון מכתבי עת וספרות מדעית בשפות אחרות, כיום בעיקר באנגלית, שתפסה במידה רבה את מקומה של הגרמנית. הוא נדרש לכתוב חלק מעבודותיו באנגלית, ויכול להתקדם בפרסום כמעט אך ורק בשפה האנגלית. למעשה, ככל שהחוקר עולה בסולם, הוא חי יותר ויותר בתוך השפה האנגלית, וכשהוא נדרש ללמד או לכתוב עברית, הוא הופך למתרגם של עצמו. המסקנה המתבקשת לכאורה היא שגם הכשרת הדור הבא תהיה בשפה שבה הוא יידרש לכתוב, לפרסם ולהציג, כלומר באנגלית.

הבעיה האמתית: המשך יצירתה של לשון מדעית בעברית

אחד התוצרים העגומים של המצב הזה הוא שהאקדמיה כמעט אינה משתתפת במה שאני קורא לצורך הדיון 'הפרויקט הנמשך של העברית החדשה'. בפרויקט הזה מתגבשים, משתנים וצומחים לא רק מילים למילון אלא גם דרכי השימוש בשפה. מדינת ישראל היא מעבדה לשונית ענקית שבה מתעצבת שפה חדשה, על בסיס העברית הקלסית. היא מתעצבת בכל אתר, בשפת הדיבור, בעיתונות המודפסת והמשודרת, בספרות, בקולנוע, בזמר, בתרגום, במערכת החינוך, בצבא ובארגונים השונים, במערכות התקשורת האינטרנטיות. היעד הרצוי הוא שפה שתהיה גם עשירה יותר, גם גמישה יותר, בהירה ועם זאת מהדהדת, וגם נענית לאיזה קוד פנימי האומר לנו 'זאת עברית'.

אני מצפה מאנשי המדע והמחקר שישתתפו בפרויקט וישקיעו מאמץ בדרך שבה הם כותבים ומדברים עם תלמידיהם או עם הציבור, ושיעשו זאת בעברית עשירה וקוהרנטית. יש לא מעטים הנוהגים כך, אבל טקסטים אקדמיים רבים בעברית נשמעים כמו מגרסת חצץ או כמו סדרה של משפטי לברינת שאי אפשר להיכנס אליהם או לצאת מהם.

אולי יטען הטוען שהמדע הוא בינלאומי, ולכן יש שפת מדע בינלאומית ובין-תרבותית. אני כופר בכך. כשאני קורא במקור טקסט הכתוב בידי איש אקדמיה בריטי הוא מדבר אלי בשפה זורמת, מדויקת, בהירה ועשירה כאחד. כשאני קורא טקסט של חוקר אמריקאי, נופל עלי לעתים שימומון מול משפטים גמלוניים וסדרה של מילות נוסחה וקלישאות. על טקסט גרמני לא ארחיב את הדיבור. המדע הגרמני כפי שכבר נדון כאן עתיר זכויות, אך המשפט הגרמני איננו פאר היצירה הלשונית.

אז איך כותבים טקסט מדעי בעברית? דומה שאנחנו בראשית הדרך. כל מדען מביא אתו שפה מהבית, וכן משפיעה עליו השפה המרכזית בתחום המדעי שבו הוא עוסק, ולעתים קרובות דומה שכותבי טקסטים מדעיים אינם חשים בנוח בעברית. הייתי מצפה ממוסדות האקדמיה באשר הם להעניק לנושא תשומת לב ולפתח לא רק כלים לכתיבה מדעית בכלל, אלא גם להדגיש כתיבה ראויה בשפה העברית. הדילמה השנייה בנויה פחות על משאלות לב, ובוודאי ניתנת להדגמה ולכימות. מלחמת השפות יצרה את ההזדמנות, הצורך והאתגר ליצור מאגר מונחים עברי בכל תחומי המדעים. הייתה אמנם עבודה שנעשתה בתחומים שונים על ידי מחדשי שפה וביניהם מנדלי מוכר ספרים, אהרון מזיא ושאל טשרניחובסקי, אבל היה צורך בהצגת מגוון רחב של מילונים מקיפים ומסודרים. בכמה תחומים החלה עבודה קדחתנית, וועד הלשון החל לפרסם מילוני מונחים מדעיים החל מסוף שנות העשרים של המאה העשרים, לפחות חמש עשרה שנה אחרי שהוכרעה מלחמת השפות.

המילון לפיזיקה, שפורסם בזיכרונות ועד הלשון בשנת 1930, מכיל 722 ערכים. מתוכם כ-110 בלבד נשארו בלועזיותם, כלומר, כ-15%. מילים בסיסיות כמו מגנט, מומנט, טמפרטורה, אלמנט, פוטנציאל ואפילו בריזה מוצגות במילון ללא הצעה למונח עברי. ביטויי מדידה כמו אמפר או וט נשארו על כנם, ובכלל מונחי מדידה נשארו לועזיים בכל התחומים למרות ניסיונות שונים בימי תחיית השפה. לא המרנו את המטר, הקילוגרם והליטר במונחים מהתנ"ך והתלמוד כמו אמה, אונקיה וקב. להמחשה, בספרו של יחיאל מיכל פינס הכוח יש הצעה לקרוא לקילו תַת־רֶגֶה, שהם אלף (תת־ר) גרם. גֶרֶה פירושה במקרא מטבע קטן ובתלמוד גרעין של חרוב. רוב המכשירים – אלקטרומגנט, גלזנומטר – ועוד נשארו בשמם הלועזי. אבל לשאר המונחים הוצע תחליף עברי.

פה ושם יש ניסיונות להסגלה או סיגול (אדאפטציה) של מילה לועזית לצורה עברית. למשל, במילון מופיעה המילה הבלתי אפשרית סוּסְפֵּטִיבִּילִיּוּת בהקשר ענייני חשמל, כתחליף למילה האנגלית susceptibility. היו גם ניסיונות למונחים עבריים שנכשלו ולא התקבלו. למילה אנרגיה הוצע לקרוא מרץ, ושתי המילים מופיעות שם זו לצד זו. אנרגיה קינטית היא על פי המילון הזה 'מרץ של תנועה'. הוצעו לא מעט ביטויים דו-לשוניים המשמשים עד היום, כמו אולטרא סגול ואינפרא אדום. גם מונחים אפונימיים, המשמרים את שם הממציא או שם מקום, כמו צנצנת ליידן, או חוק גיי-לוסק, נשארו כמונחים דו-לשוניים.

הקבוצה הלשונית שבה העברית שולטת במילון הפיזיקה ובתחומי המדע בכלל היא הפעלים ושמות הפעולה, כמו הפרדה, המסה, איזון ועוד. לצידם אפשר לראות שבמונחי יסוד אימצו כותבי המילון מילים עבריות נפוצות, ואלה הפכו לעמודי התווך של המילון, כגון כוח, מטען, גודל, גורם ועוד. צריך לזכור שהמילון הזה, כמו גם המילון לחימיה שיצא שנתיים לפניו, נכתב בתקופת ההבקעה של העברית החדשה, ולכן מעמדו היה כיצירה מחייבת ובראשיתית, והדבר הגדיל את סיכויו. בשנת 1993 יצא לאור מילון של האקדמיה לפיזיקה מודרנית, ובו כבר 2,784 ערכים. דווקא במילון מודרני שבו היה ניתן לכאורה לצפות ליצירת מילים עבריות רבות יותר, התמונה הפוכה באופן דרמטי. רוב המונחים במילון אינם מונחים עבריים. כמה מונחים לדוגמה באות א': אֶבְרָצִיָה, אֶפְרָצִיָה, אורתוֹגֶנִי, אורביטל, אינוֹרְיָאנטיות, איזוֹטוֹפּ ועוד. לעיתים מוצבת לצידם חלופה עברית.

בשנים המכריעות של תחיית הלשון, בין סוף המאה התשע עשרה לעשורים הראשונים של המאה העשרים, עלתה הדילמה של המינוח העברי שוב ושוב. מונחים עבריים עלו ונפלו, וכבר במילון הוותיק לפיזיקה מופיעות המילים טלפון וטלגרף ולא שח־רחוק ודילוג־רב. מילון נועז יותר יצא בשנת 1955 – מילון למונחי מוזיקה, ושם הוצעו מונחים כמו דו רביב [=מז'ור] ורה זעיר [=מינור], לסרנדה קראו רמשית (מלשן 'רמשא' – 'ערב' בארמית), ולמארש צעידה. אלה לא נקלטו, לצד אחרים שהצליחו. ויש גם זוגות הצועדים במקביל ללא הכרעה, כמו גרוויטציה לצד כוח הכבידה, מונח המופיע לראשונה במילון הפיזיקה המכנית משנת 1973.

מילוני המונחים בתחומים שהזכרתי ובתחומים נוספים מלמדים אותנו, שגם בתוך הלהט האידאולוגי הגיעו יוצרי המילון העברי החדש, ובוודאי המילון המדעי, למסקנה שלא לכל מונח לועזי יש למצוא תחליף עברי. בחשבון של מאה השנים שחלפו מאז מלחמת השפות ועד היום, אפשר לקבוע ששילוב מילים לועזיות בטקסט עברי במינוח הנכון ובמקום שהדבר דרוש אינו מאיים על השפה העברית ואינו פוגע בה, הוא מעשיר אותה. בוודאי כך הדבר בתחום המדעים. טקסט עברי בפיזיקה שיתקש שלא להשתמש במונח לועזי כלשהו ייראה מגוחך, אם הוא אפשרי בכלל. טקסט עברי שבו שזורים מונחים מדעיים לועזיים במקומות הנדרשים הוא טקסט מהודק ומדויק.

הבהרת הדילמות, או: הצורך בתקשורת

זה המקום, אם כן, להבחין בין שתי הדילמות. אפשר להתווכח על הצורך לכתוב ובוודאי ללמד במוסד ישראלי בשפה זרה, אבל עניין המונחים אינו יכול כשלעצמו לשמש את התומכים בהוראה או בכתיבה לועזית. העברית הסתדרה תמיד והיטב עם מילים לועזיות המשובצות בה, ובדרך כלל הן לא הזיקו לה, למרות שהרגיזו שומרי חומות לאורך כל הדורות. לעומת זאת, אם לא ילמדו או יכתבו מדע בעברית, תאבד גם התשתית העברית שנבנתה לכתיבה מדעית, ואין לנו נכסים תרבותיים או לשוניים רבים כל כך כדי שנבזבז אותם ללא מאבק.

בתחום אוצר המילים נוצר כאן מצב מיוחד. עד כה דיברנו על שתי מערכות מונחים: המונחים הבינלאומיים המקובלים בתחום, והמונחים העבריים החלופיים. התקשורת במפגש ישיר או במדיה מחייבת מערך שלישי של מונחים: מונחים המוכרים לקהל הרחב, או פארפראזה מורחבת על מונחים מדעיים בלשון נגישה.

לפניכם טבלת מונחים המקובלים בבילולוגיה. בטבלה כארבעים מונחים בשלושה טורים. הטור הימני מציג מונח לועזי. הטור האמצעי מציג מונח עברי חלופי. הטור השלישי מציג את המונח המוכר יותר לציבור והמקובל בכתיבה פופולרית.

מושגים ביולוגיים בלועזית, עברית וישראלית תקשורתית

מונח מקצועי בלעז	חלופה עברית	כיצד יופיע בתקשורת ההמונים
1	התפתחות	אבולוציה
2	פעפוע	דיפוזיה / פעפוע
3	זרז	אנזים, מכונה של התא
4	תעותק	העתקה, העתקת מקטע
5	החומר התורשתי	דנ"א
6	אברון	אברון
7	נוזל התא	ציטופלסמה, הנוזל התאי
8	מצע מזון	מצע, מצע גידול
9	חלוקת הפחתה	חלוקה של תאי רבייה
10	מפל ריכוזים	הפרש ריכוזים
11	קרום בררני	קרום התא / קרום בררני / ממברנה
12	חומר בחן	אינדיקטור
13	גן, כרומוזום	גן, כרומוזום
14	נסגן או גן נשלט	רצסיווי (ובסוגריים ההסבר), גן שאינו דומיננטי
15	חלבון	חלבון
16	צבען	פיגמנט, צבען
17	תאי דם לבנים	תאי דם לבנים, תאי מערכת החיסון
18	תשנית	מוטציה, שינוי גנטי
19	חילוף חומרים	חילוף חומרים
20	תאי דם לבנים בלעניים	תאים בלעניים
21	תא רבייה, תא מין	תא רבייה / תא מין
22	Wild type	היצור המקורי שלא עבר מוטציה
23	מעצם	מגביר (תלוי בהקשר)
24	pH	pH / מדד חומציות
25	עקה	סטריס, לחץ (בהקשר הנכון), תנאי... (חום, חוסר חמצן וכו')
26	הטמעה	פוטוסינתזה
27	Stem cell	תאי גזע
28	צלולוז	תאית
29	ריבוזום	ריבוזום
30	טרנסגני	מהונדס גנטית
31	וקטור	נשא
32	אינסרט	מחדר
33	סטרנד	גדיל, סיב
34	מרקר	סמן
35	תרפיה גנית	ריפוי גני
36	sequencing	ריצוף, קביעת רצף
37	m-RNA	רנ"א שליה
38	cloning	שיבוט
39	tissue culture	תרבית רקמה
40	אוסמוזה	פעפוע של מים
41	מינרלים	מלחים

יש גם מונחים רבים שיש להם חלופה בעברית, אבל לא הם ולא החלופה יופיעו בטקסט, אלא הסבר לדוגמה:

פרומטור	מקדם
צ'פרון	חלבון עזר או חלבון קיפול
linkage	תאחיזה
פריימר	תחל
ספליסינג	שחבור
אנזימי רסטריקציה	אנזימי הגבלה
בופר	תמיסת מגן

הכינה את הטבלה איילת צברי, בסיוע גלית חגי וד"ר הדס גלברט ועיתונאי המדע שי זמיד ואיתי נבו.

השוואה בין הטור הראשון והשני בטבלה הגדולה שלעיל מראה שבתחום הביולוגיה, חלק מהמילים המיוחדות נקלטו ומשמשות לצד המונח הלועזי. למשל, פעפוע לצד דיפוזיה, מונח הזכור לי עוד מבית הספר, חלבון לצד פרוטאין או חילוף חומרים כחלופה עברית למטבוליזם. אחרים לא נקלטו באותה הצלחה או לא נקלטו כלל, כגון זָרָז עבור אנזים, תְּשֵׁנִית כחלופה למוטציה או צְבָעָן כחלופה לפיגמנט. הטור השלישי, מציג כאמור, את המונחים שבהם משתמשת הכתיבה הפופולרית. מתוך 40 המונחים ב־16 מעדיפים הכותבים בעיתונות שלא להשתמש במונח המקצועי אלא להביא מונח שלישי, אף כי לעיתים קרובות הוא דומה למונח המדעי. לעתים המונח השלישי שונה ממש. למשל: סטרנד, ששמו המדעי בעברית גדיל, מופיע בדרך כלל כסיב. ממברנה תיקרא בדרך כלל 'קרום התא' ולא 'קרום בררני'. רוב המונחים התקשורתיים זהים למונחים המדעיים, אבל על פי הטבלה שלעיל, בשמונה מקרים מעדיפה התקשורת את המונח הלועזי, בכ־15 מקרים המונח המועדף הוא עברי, ובשאר הם משמשים לסירוגין. הטבלה הזאת מספרת סיפור של הצלחה: התקשורת וגם מערכת החינוך הצליחו להטמיע לא מעט מונחים מדעיים בעברית באופן שהם יכולים לשמש גם בדיונים לקהל הרחב. לצד אלה התקשורת משתמשת במנגנון חלופי, וזאת בתחולה רחבה: במקום להשתמש במונח מדעי, עברי או לועזי, מעדיפים הכותבים להביא הסבר מפושט ושווה לכל נפש.

הצעה לכללים מנחים

מאחר שאני כותב בעיתון בענייני לשון, שהוא תחום חקר מדעי רב זרועות המוכר לי היטב גם מלימודי וגם מהעיסוק השוטף, אני יכול להציע כמה כללים המנחים אותי בכתיבה. הם חלים גם על הרצאות ומפגשים שלי עם קהל מגוון. לשפה יש מעמד מיוחד כי היא קרובה לכל אדם, ולאנשים רבים יש ידע רב גם אם אינם אנשי מחקר. לצערי, מעט בלשנים סיגלו להם עקרונות של הצגת פועלם לקהל רחב. לשם השוואה, היסטוריונים, ביולוגים, ארכיאולוגים ואנשי מדע מדינה מצליחים בתפקיד הזה לא רע. האם חשוב שיעשו זאת? בעיני, יש חשיבות עליונה לשימור רוחה של הדמוקרטיה ההשכלתית, עידן שאנחנו מצויים בו כבר עשרות שנים. אני מצפה מהבלשנים שישתתפו בשיח הסוער על השפה העברית, אך לשם כך עליהם לסגל כלים מתאימים ולפתח אותם.

אז הנה, לסיום, כמה מהעקרונות המנחים אותי, מלווים בדוגמה קטנה.

1. דיון בשפה ילווה תמיד בדוגמאות, הרבה, ואם אפשר כבר בפסקה הראשונה.
2. כאשר הנושא אינו מעורר עניין טבעי, כדאי לפתוח בנושא מרגש יותר וממנו לנדוד לנושא המרכזי, על פי עקרון הפירמידה ההפוכה. למשל, דיון בענייני תורת הצורות ראוי שייפתח בעיסוק במילים המדגימות את משחקי השורש והמשקל. אנשים לא אוהבים דקדוק, אבל מאוד אוהבים מילים. להמחשת שני הסעיפים הראשונים אני מרשה לעצמי להביא כדוגמה פתיחה שלי לרשימה בבילוג של האתר רב מילים:

בין משפחות השורשים שוכנת תת־משפחה קטנה ועליזה למדי. שם מצפצפים ומקרקים, מנפנים, מתגעגעים ומשתעשעים. אלה שורשים מרובעים המורכבים משני רכיבים זהים. שמות עצם בשורשים אלה מרוכזים במשקלים הקרויים פִּלְפּוּל, שהוא שם הפעולה של בניין פיעל; פִּלְפֵּל (למשל, גלגל), פִּלְפֵּלַת (שרשרת), פִּלְפֵּלַת (גולגולת) ועוד. לאות חיבה נקרא לשורשים אלה מעתה פִּלְפּוּנִים.

3. לעולם אינני משתמש במונח שהקוראים אינם מכירים, כמו למשל 'מורפמה' ואפילו לא בחלופתה העברית 'צורן', או 'מעתיק פונטי', שלא לדבר עם הצירוף המהלך אימים 'כיווץ דיפטונג'. אם אין ברירה, אני מוסיף למונח הסבר פשוט ככל האפשר, אך אני מעדיף את הדרך הארוכה של הסבר. היא פשוט עדיפה לעתים קרובות על הדרך הקצרה של שימוש במונחים לא מוכרים.

4. חשוב להשתמש באסוציאציות רלוונטיות, דוגמאות מסרטים וספרים וחיבורים מפתיעים, כמו בן במינון מתאים, כדי לא ליצור כאוס. דוגמה מהמאמר שבו פתחת:

'העברית החדשה נטלה את שרביט הפלפלוני והמשיכה לייצר חדשים. מדפדפים בספר (מן המילה דף) ומעללים בעיתון (מן המילה עֵלָה), כשברקע מהדהד קולו של הקריין. הפוליטיקאי המצוי מזגג, תהליך השלום מדשדש, אחמדיניג'אד ואובמה מחכים לראות מי ימצמץ ראשון.'

5. הסלנג הוא התבלין של השפה. דוגמה או שתיים מן הסלנג מחישות את זרימת הדם של הקורא. למשל:

'גם הסלנג העברי אוהב את הפלפלוני. הישראלי אוהב לנשנש בכל קוקטייל אפשרי (בעקבות הפועל היידישאי נאשן), הוא לא יפספס אף מבצע בסופר, ולא יסכים שינקנקו אותו במחירים.'

6. ואחרון חשוב: לצחוק, ולעורר צחוק. כתיבה על שפה ללא הומור היא פשע נגד הלשון. כדי לצחוק לא חייבים ללכת אל הסלנג, כמו בסיפור משפחת פלפלוני:

'בעוד שכמעט כל פלפלוני המקרא שרדו ומשמשים בעברית החדשה, שורשים רבים כאלה בלשון חכמים נעלמו. דוברי העברית לא נוהגים לגשגש (להשמיע דברי קשקוש), לעגעג (לגלגל ולחטט) ולכסכס (לשפשף או לשבור)*.'

בתגובות לרשימה כתב אחד הגולשים: 'משעשע ביותר! אני בעד חידוש השימוש בגשגוש, עגעג וכסכוס. מרוב גשגוש וקשקוש, התחשק לי לכסכס את הרדיו! געגעיי גרמו לי לעגעג במגירות... יש עוד מלים כאלה?'

אני מודה שלא קל להעביר את כל העקרונות האלה לתחומי חקר כמו פיזיקה קוונטית או ביולוגיה מולקולרית, אם כי בתחום השני שימשה הכבשה דולי סוכן תקשורת מוצלח מאוד, והמילה 'שיבוט' הפכה חלק בלתי נפרד גם מן השפה הלא מדעית. בכל מקרה, אפשר לנסות, והקהל יחזיר לכם את אהבתו בריבית דריבית.

* "לכסכס" היה מצוי בעבר בשימוש בעברית בהקשר השפשוף הידני של כבסים.